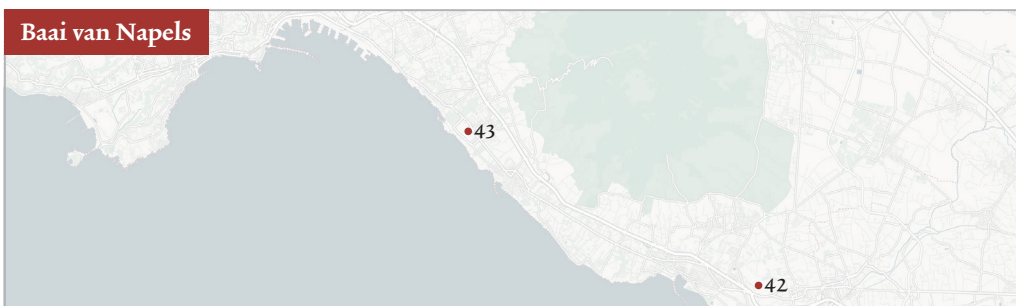
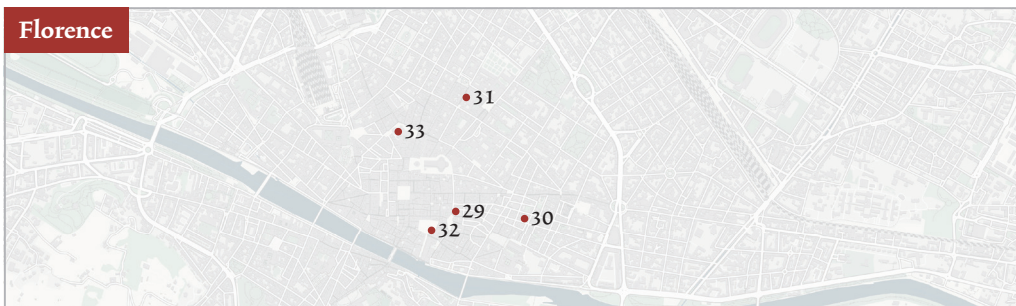
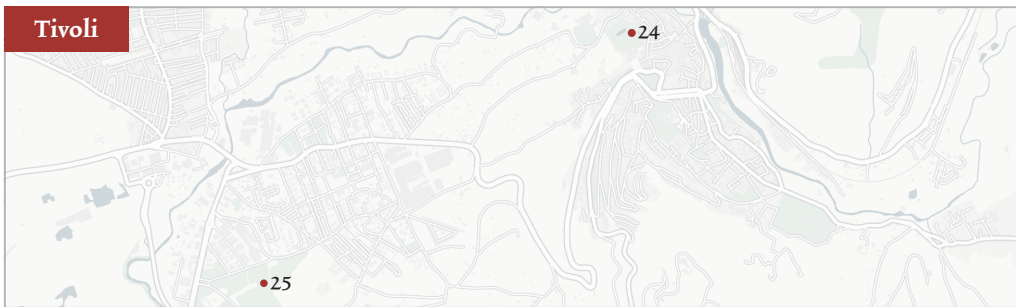
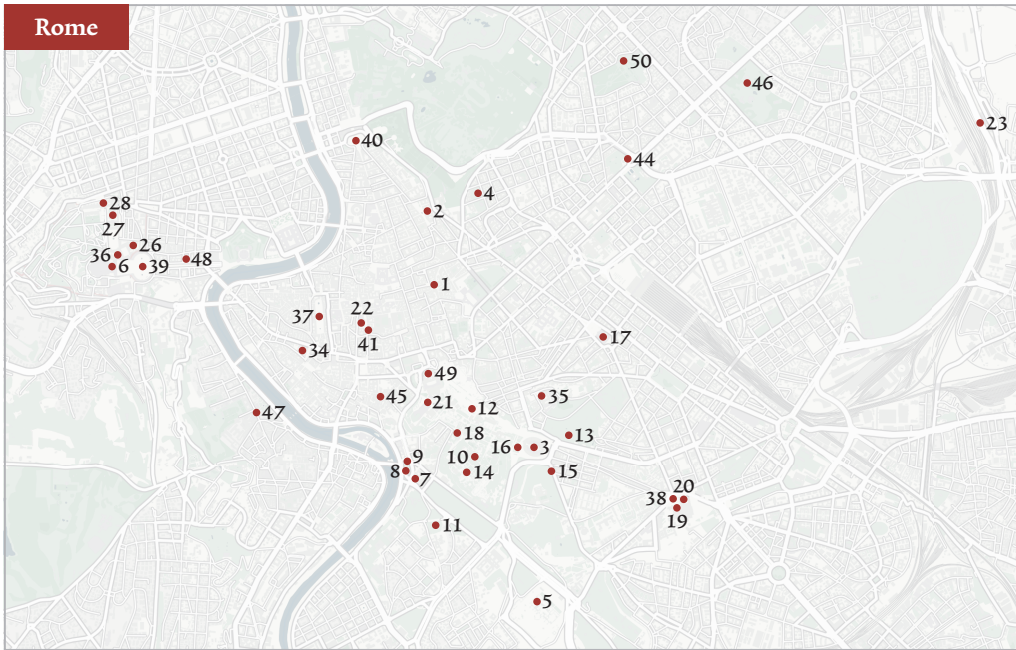

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Inhoudsopgave	4
Overzichtskaart	6
1 Eerbied voor het eeuwige erfgoed	9
Jarl van der Ploeg	
2 Een mythe achterna: Hercules en Cacus	17
Michiel Verweij	
3 De hut van Romulus en het huis van Augustus: over de Palatijn en de stichting van Rome	31
Raphaël Hunsucker	
4 Het Forum Romanum in de ban van Vesta, Vulcanus en Trajanus	43
Guido Cuyt	
5 De feeks en de artiest: macht en mannelijkheid bij Agrippina en Nero	57
Martijn Icks	
6 Boer, visser, jager, keizer en mens: Nero en zijn Gouden Huis in Rome	65
Eric M. Moormann	
7 De vreugde van de moeder en de eer van de maagd: het begin van de Maria-cultus in Rome	79
Sible de Blaauw	
8 S. Giovanni in Laterano: de eerste bisschopskerk van Rome	93
Lex Bosman	
9 De bronzen beelden van het Lateraan	101
Niels Koopman	
10 Eeuwige letters: de voortdurende fascinatie van de Romeinse inscripties	119
Evelien J.J. Roels	
11 De aemulatio van de klassieken door Rafaël en zijn werkplaats in de Vaticaanse stufetta van kardinaal Bibbiena	135
Pax Veerbeek	

12	‘Un luogo riservato al Papa’: Jan van Scorel, het Belvedere en de Vaticaanse Musea	145
	Gaila Jehoel	
13	Het nudisme van Michelangelo	159
	Arjan de Koomen	
14	‘Terug naar hun land van herkomst!’ De Egyptische obeliskken in Rome	175
	Jan L. de Jong	
15	‘Transporté dans l’antiquité’: de ontwikkeling van Pompeii als ‘città-museo’ in de 19e eeuw	187
	Nathalie de Haan	
16	De Italiaanse hoofdstad bezongen, de Eeuwige Stad beklaagd: salondiscussies over de stedelijke transformatie van Rome tijdens het Fin de siècle	203
	Floris Meens	
17	De wonderlijke geschiedenis van de familie Torlonia	213
	René Prot	
18	Ons verleden is onze toekomst: over pizza, pasta en de marketing van nostalgie	227
	Rosa van Gool	
	Bibliografie	235
	Over de auteurs en redacteurs	248
	Verantwoording afbeeldingen	252
	Index	258

Jarl van der Ploeg

1. Trevifontein
2. Spaanse Trappen
3. Colosseum
4. Villa Ludovisi Casino dell'Aurora
Boncompagni Ludovisi
5. Thermen van Caracalla
6. St. Pieter

Michiel Verweij

7. Santa Maria in Cosmedin
8. Tempel van Hercules Victor
9. Tempel van Portunus

Raphaël Hunsucker

10. Palatijn
11. Aventijn

Guido Cuyt

12. Forum Romanum

Martijn Icks

3. Colosseum
13. Domus Aurea

Eric M. Moormann

13. Domus Aurea
14. Domus Transitoria
15. Nymphaeum aan de Via Claudia
16. Restanten van Neroniaanse paviljoens
rondom Meta Sudans

Sible de Blaauw

17. Santa Maria Maggiore
18. Santa Maria Antiqua

Lex Bosman

6. St. Pieter
19. S. Giovanni in Laterano

Niels Koopman

20. Lateraanse Paleis
21. Capitoel en Capitolijnse Musea

Evelien J.J. Roels

6. St. Pieter
19. S. Giovanni in Laterano
22. Pantheon
23. Stazione Tiburtina

Pax Veerbeek

13. Domus Aurea
24. Villa d'Este (Tivoli)
25. Villa Adriana (Tivoli)
26. Apostolisch Paleis

Gaila Jehoel

26. Apostolisch Paleis
27. Villa Belvedere en Cortile del Belvedere
28. Vaticaanse Musea

Arjan de Koomen

29. Museo Nazionale del Bargello (Florence)
30. Casa Buonarroti (Florence)
31. Galleria dell'Accademia (Florence)
32. Palazzo Vecchio (Florence)
33. Nieuwe Sacristie, San Lorenzo (Florence)
34. Palazzo della Cancelleria
35. San Pietro in Vincoli
36. Sixtijnse Kapel

Jan L. de Jong

37. Obelisk Piazza Navona
38. Obelisk S. Giovanni in Laterano
39. Vaticaanse Obelisk
40. Obelisk Santa Maria del Popolo
41. Obelisk Santa Maria sopra Minerva

Nathalie de Haan

42. Pompeii (Napels)
43. Herculaneum (Napels)

Floris Meens

44. Porta Pia
45. Palazzo Caetani-Lovatelli

René Prot

46. Villa Torlonia
47. Museum Torlonia
48. Palazzo Giraud
49. Palazzo Torlonia-Bolognetti
50. Villa Albani-Torlonia

1 Eerbied voor het eeuwige erfgoed

Jarl van der Ploeg

Hoe om te gaan met het rijke erfgoed van de Eeuwige Stad? Hoe kunnen de kosten van het onderhoud ervan betaald worden? Commerciële partijen kunnen soms uitkomst bieden. Tegelijkertijd is er de roep om de kostbare oudheden in de vermeend veilige handen van de staat te houden en het grootkapitaal buiten de deur te houden. Waar ligt de grens tussen enerzijds eerbied voor de klassieken en vulgair vermarkten anderzijds? Gedurende mijn correspondentschap in Italië en Griekenland voor de *Volkskrant* heb ik een aantal keer verslag gedaan van deze netelige kwestie.¹

Fendi voor de Trevifontein

Een groot probleem van Italië is dat het bijna net zoveel schulden heeft als cultureel erfgoed. Dat is natuurlijk al langer zo - het Colosseum dankt zijn iconische vorm nu niet bepaald aan goed onderhoud - maar het probleem begint, hoe harder de staatsschuld oploopt, enkel nijpender te worden. Berucht is het gestuntel in de Galleria Borghese, tjokvol Bernini's en Caravaggio's, waar suppoosten in 2014 geregeld de ramen moesten openen om de luchtvochtigheid op peil te houden - de airconditioning was kaduuk en geld om het systeem te vervangen ontbrak.

Toen in hetzelfde jaar ook stukken van de Tempel van Venus in Pompeii afbraken bij een fikse regenbui, trok de regering aan de noodrem: 'Onze deuren staan wijd open voor filantropen en donoren die hun naam aan een Italiaans monument willen verbinden', zei de minister van Cultuur tegen de verzamelde pers. 'We hebben een lange lijst met eindeloze opties, van kleine kerken op het platteland tot aan het Colosseum. U hoeft slechts te kiezen.'

1. Modeshow ter ere van het 90-jarig bestaan van modemerken Fendi bij de Trevifontein. Fendi betaalde 2 miljoen voor de restauratie van de fontein.

2. Een modeshow van Dior op de Akropolis in 1951. Griekenland weigerde Gucci in 2017 een modeshow te houden op dezelfde plek, ondanks het aanbod van 2 miljoen euro van het modehuis. Dit werd weggewuifd als een 'vulgair voorstel'.

Het was tijd, zo vond de minister, om een private oplossing te zoeken voor een publiek probleem. Daarom liet hij de belastingregels aanpassen zodat filantropische bedrijven hun donaties voortaan grotendeels konden aftrekken. Een vorm van modern mecenaat, vond hij, dat alleen maar winnaars kent. De monumenten overleven de tand des tijds en modehuizen als Gucci worden voortaan in één adem genoemd met Machiavelli, Michelangelo, De Medici en Da Vinci.

Het geld stroomde dan ook massaal toe. Een kleine bloemlezing van private financiering in de jaren 2014-2017: het Romeinse schoenenmerk Tod's betaalde 25 miljoen euro om het Colosseum op te knappen, het eveneens Romeinse Fendi 2 miljoen voor de renovatie van de Trevifontein, het juweliersmerk Bulgari 1,5 miljoen voor de Spaanse Trappen. In thuisstad Milaan doneerden Prada en Versace 3 miljoen aan de Galleria Vittorio Emanuele II, in Venetië betaalde Diesel 5 miljoen euro voor het opknappen van de Rialtobrug, in Florence waren het Ferragamo en Gucci die investeerden in het Uffizimuseum en de Bobolituinen.

Voor luxemerken als Gucci is het bekostigen van herstel van erfgoed interessant. De partijen gaan prat op hun rijke historische verleden, gedragen door traditie en ambachtelijkheid. Het sponsoren van klassieke monumenten voorziet dit gewenste imago van extra glans. Bovendien zijn het, mede dankzij gunstige belastingregels, relatief goedkope reclame-uitingen. Zo kreeg actrice Nicole Kidman 3,5 miljoen euro per jaar om zich aan Chanel te liëren en gaf sportmerk Nike jaarlijks rond de 800 miljoen euro uit aan sporters als LeBron James en Serena Williams. Dan is 2 miljoen euro een schijntje voor een veelbesproken samenwerking met een van de mooiste monumenten ter wereld, zeker voor een bedrijf dat draait om schoonheid.

Maar er is ook kritiek. In een toch al vercommercialiseerde wereld is het van belang dat er plekken zijn die ons eens niet als klant behandelen. Openbaar erfgoed zou een neutrale plaats moeten zijn waar men nog kritisch na kan denken, net zoals bijvoorbeeld op scholen, zo klinkt het. Ook verwachten investeerders altijd een tegenprestatie. Kijk alleen al naar mei 2017: Gucci mocht een modeshow organiseren in Palazzo Pitti, het Milanese Prada presenteerde haar nieuwe Resort-collectie in La Galleria en Bulgari kreeg in ruil voor haar donatie 'The Roman Night di Bulgari' - een afgeladen modeshow waarbij het met juwelen volgehangen topmodel Bella Hadid de 136 treden van de Spaanse Trappen als catwalk gebruikte.

'Het is vergelijkbaar met prostitutie', vertelde een hoogleraar mij ooit. 'Je verkoopt het goede, terwijl je weet dat het slecht is.' Misschien beter: een luxe escort. Zo werden de miljoenen van low-budget-maatschappij Ryanair in 2012 afgewezen omdat de Ieren het Colosseum tijdens de renovatie wilden volhangen met reclame. Er bestaan wel degelijk overheidsregels over welke reclame-uitingen wel of niet zijn toegestaan bij openbaar erfgoed, al dan niet aangescherpt door de directies van de verschillende monumenten. Bovendien krijgen merken van eigen bodem voorrang, en dan vooral merken die klasse en kwaliteit uitstralen en hun logo's niet zomaar op het Carrarische marmer plakken. Of zoals Fenditopman Pietro Beccari zei toen hij de opgeknapte Trevifontein heropende: 'Vercommercialisering van een monument is ons te goedkoop. Wij staan voor klasse.'

De veiling van een villa

Een andere casus. In januari 2022 bestond er vrees onder Italianen dat de peperdure Romeinse Villa Ludovisi in buitenlandse handen zou komen. De veiling van de 16^e-eeuwse villa, die mede dankzij de enige plafondschildering van Caravaggio (1571-1610) zo'n 470 miljoen euro moest opbrengen, leidde tot grote verontwaardiging in Italië. Ten tijde van het schrijven van het stuk hadden al bijna 35.000 politici, academici en bezorgde burgers een petitie ondertekend die de regering oproepde de verkoop te blokkeren en zelf de beurs te trekken.

De Villa Ludovisi, gelegen op de Pincio, een van Romes heuvels, was eeuwenlang het middelpunt van een 30 hectare groot stadspark pal in het centrum van Rome. Eind 18^e eeuw werd dat park echter in delen verkocht om ruimte te maken voor wegen en appartementencomplexen. Alleen het zogenoemde Casino dell'Aurora Boncompagni Ludovisi - het Huis van de Dageraad - overleefde de tand des tijds en bleef in het bezit van de steenrijke adellijke familie Ludovisi.

Maar toen nazaat Nicolò Boncompagni Ludovisi in 2018 overleed, ontstond vrijwel meteen onmin tussen de erfgenamen: zijn derde vrouw en zijn drie zoons uit een eerste huwelijk. Want naar wie ging de miljoenenvilla? Omdat de partijen er onderling niet uitkwamen, besloot een Italiaanse rechter uiteindelijk de villa per opbod te verkopen opdat de erven de poet onderling konden verdelen.

3. Zicht op de Villa Ludovisi. Op de achtergrond rechts staat het Casino dell'Aurora. Tekening van Giuseppe Vasi uit 1761.

Voor die veiling, gepland op 18 januari 2022, was de startprijs vastgesteld op 471 miljoen euro, waarmee Villa Ludovisi mogelijk een van de duurst verkochte woonhuizen ooit zou worden. Voor dat geld zou de aanstaande koper wel zesduizend vierkante meter Romeins grondgebied krijgen met daarop een 2.800 vierkante meter grote villa van zes verdiepingen nabij de iconische Via Veneto, de straat waarin Federico Fellini's *La dolce vita* zich afspeelt.

Het pand komt voor in het werk van schrijvers als Nikolaj Gogol, Henry James en Gabriele d'Annunzio en is voorzien van marmeren sarcofagen uit de Oudheid, meerdere fresco's van de 17^e-eeuwse schilder Guercino, waaronder eentje van de Romeinse godin Aurora, en vooral: een 2,75 meter brede plafondschildering van de Romeinse godenbroers Jupiter, Neptunus en Pluto door Michelangelo Merisi, beter bekend als Caravaggio.

Het is de enige plafondschildering die Caravaggio ooit maakte en alleen al daarom is de waarde ervan amper in geld uit te drukken, aldus de bijna 35.000 ondertekenaars van de petitie tegen de veiling. Zij vonden dat het werk van een van 's lands grootste schilders niet het privédoein mocht zijn van een rijke Rus of Chinees, maar voor iedereen toegankelijk zou moeten zijn.

Daarom stelde de petitie voor dat de Italiaanse staat Europees geld zou inzetten om dat 'wat Italië toebehoort' te beschermen. Volgens verschillende kranten had de Italiaanse minister van Cultuur Dario Franceschini inmiddels contact opgenomen met de minister van Financiën om te informeren naar de mogelijkheden.

Uiteindelijk mislukte de veiling van de villa. Er waren geen gegadigden. Ook latere veilingen, waarbij de villa voor een fors lagere prijs werd aangeboden, troffen geen doel. In april 2023 werd de bewoonster van het verblijf, Rita Boncompagni Ludovisi, door een gerechtelijk bevel uit haar voorname woning geplaatst, omdat ze deze verwaarloosde. Een van de zoons van Nicolò Boncompagni Ludovisi sloeg met leedvermaak gade hoe de geboren Amerikaanse met haar hondje in de armen door carabinieri naar buiten werd geleid.

4. De goden Jupiter, Pluto en Neptunus. De bol in het midden stelt de kosmos voor met erin vier sterrenbeelden uit de dierenriem (Vissen, Ram, Stier en Tweelingen). Plafondschildering van Caravaggio in het Casino dell'Aurora uit ca. 1599.